

NAGY-LUTTENBERGER ISTVÁN

SZENT LÁSZLÓ ÉS KORA A 19. SZÁZAD ELEJÉNEK MAGYAR NYELVŰ TÖRTÉNETI MUNKÁIBAN

KIVONAT: A magyar történetírás történetében a 19. század eleje nem tartozik a frekvenciált időszakok közé. A 18. századi módszerek már elavultak, az következő nagy történészgeneráció ezekben az években vagy még később született. A történettudomány nyelve egészen eddig az időszakig a latin volt, magyar nyelven csak kevés munka született, viszont a 19. század elején egyre több magyar nyelvű történeti munka látott napvilágot, ami lehetővé tette a korábbinál sokkal szélesebb olvasóközönség megszólítását. Ludwig Albrecht Gebhardi német történész eredetileg német nyelven írta meg a magyarok történetét, könyvét fordításban adták ki 1803-ban. Budai Ézsaiás kifejezett célja a diákok számára egy tankönyv megírása volt. Virág Benedek a széles nagyközönség számára írta olvasmányos, nemzeti szempontú munkáját. Fessler Ignác Aurél európai hírű történész „A három magyar nagy királyok viselt dolgainak rajzolatja” című munkája szintén fordításban látott napvilágot, ami sokkal inkább történeti szakmunka.

Gebhardi, Budai és Virág a kevés rendelkezésre álló adat és forrás miatt csak kis terjedelemben foglalkozik Szent Lászlóval, de kiemelik személyes tulajdonságait, szerénységét, elhivatottságát. Fessler munkája hosszú ideig a Szent Lászlóról szóló leghosszabb történeti munka volt, széles kontextusban mutatja be a szent király életét és cselekedeteit. Mindegyik szerző a legnagyobb tisztelettel ír Szent Lászlóról, a legnagyobb, legjelentősebb magyar királyok közé sorolva a királyt.

KULCSSZAVAK: Szent László, historiográfia, 19. század, középkor, szent királyok

ISTVÁN NAGY-LUTTENBERGER
**Saint László and his age in the Hungarian-language historical
works of the early 19th century**

ABSTRACT: In the history of Hungarian historiography, the early 19th century is not one of the most prominent periods. The 18th-century methods are already obsolete, and the next great generation of historians was born in these years or even later. Until this period, the language of historiography was Latin, with only a few works in Hungarian, but at the beginning of the 19th century, more and more Hungarian-language historical works appeared, which allowed a much wider readership to be reached. The German historian Ludwig Albrecht Gebhardi originally wrote the history of the Hungarians in German, and his book was published in translation in 1803. The explicit aim of Ezsaiás Budai was to write a textbook for students. Benedek Virág wrote a readable work for the general public, with a national perspective. The work of Ignác Aurél Fessler, a historian of European fame, entitled „A három magyar nagy királyok viselt dolgainak rajzolatja” (‘Sketches of the Deeds of the Three Great Kings of Hungary’) was also published in translation. The German historian Ludwig Albrecht Gebhardi originally wrote the history of the Hungarians in German, and his book was published in translation in 1803. The explicit aim of Ezsaiás Budai was to write a textbook for students. Benedek Virág wrote a readable work for the general public, with a national perspective. Ignác Aurél Fessler, a historian of European fame, also published a translation of his work “Drawings of the Actions of the Three Great Kings of Hungary”. The latter is much more of a work of historiography. Gebhardi, Budai and Virág, due to the scarcity of available data and sources, only deal with Saint László in a limited scope, but they highlight his personal qualities, his modesty and his dedication. Fessler’s work was for a long time the longest historical work on Saint László, presenting the life and deeds of the holy king in a broad context. Each of these authors writes about Saint László with the utmost respect, ranking him among the greatest and most significant Hungarian kings.

KEYWORDS: Szt. László, historiography, 19th century, middle age, holy kings

Bevezetés

Szent László személye kétségkívül a magyar történelem egyik legfontosabb, legkiemelkedőbb személyisége, saját korától kezdve máig identitásképző, nemzetformáló erőt jelent, a magyar nemzettudat nagyon fontos részét képezi. Éppen ezért érdemes megvizsgálni hogyan látták Szent Lászlót és korát különböző időszakok történészei, történétírói. A tanulmányban vizsgált időszak, a 19. század első másfél évtizede nem tartozik a magyar történetírás kiemelkedő korszakai közé. Fontossága azonban nem vitatható, mert ekkor jelentek meg az első magyar nyelvű országtörténetek, a latin nyelvet kellő mélységben nem ismerő széles nagyközönség ekkor ismerhette meg Magyarország történetét, hiszen rövid időn belül négy különböző magyar nyelvű országtörténet is napvilágot látott.¹ Ezek Szent László-képe fontos adaléka a nagy király történeti megítélésének. Nem célom a négy munka történeti pontosságának és hitelességének vizsgálata, csupán a legjelentősebb tévedésekre hívom fel a figyelmet, illetve néhány helyen pontosítom az információkat, sokkal inkább a királyról bemutatott, a róla közvetített képre koncentrálok, mert ez adta a municiót Szent Lászlóról a reformkor generációja számára.

A 18. század utolsó harmadát nyugodtan tekinthetjük a reformkor közvetlen előzményének. Több tényező együttes fennállása segítette elő, hogy a magyar társadalom elindult a modern nemzetté válás útján. Egyre többen ismerték fel a magyar kultúra, a magyar nyelv és a magyar történelem sajátosságainak erejét, és helyezték ezeket öndefiníciójuk középpontjába. A törökök kiűzését és Rákóczi szabadságharcát követően békés korszak köszöntött a Magyar Királyságra és az Erdélyi Fejedelemségre, a két évszázados pusztítás következményei azonban mélyen meghatározták a következő évtizedeket. Az elnéptelenedett területek benépesítése, a földek művelésének beindítása, a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, a kereskedelem rendszerének újjászere-

¹ Ezeken kívül Székér Jóákim 1791-es munkája is újra ki lett adva 1808-ban (Székér 1791. és Székér 1808.), de Losontzi István tankönyvnek szánt kis munkáját (Losontzi 1773.) is többször kiadták.

veződése, a szatmári békét követő évtizedekben lekötötte a magyar társadalom vezető erejének figyelmét.²

A hazát fenyegető veszély elmúltával és a regenerálódás előrehaladtával az ország vezetői egyre inkább a fejlesztésekre tudták fordítani a figyelmüket. Mária Terézia uralkodása kulcsfontosságú ebben a tekintetben. A királynő tudatosan kapcsolta be a magyar arisztokráciát a birodalmi vezető elit soraiba, integrálta a bécsi életbe, egyre többen kaptak magasabb pozíciókat a birodalmi vezetésben is. Az arisztokrácia mellett Mária Terézia a nemesség és az értelmiség számára is új utakat nyitott. Az arisztokraták udvarával sok értelmiségi töltött rövidebb-hosszabb időt Bécsben, a magyar dikasztériumok személyzetében is kiváló elmék dolgoztak, akik megismerkedhettek az új filozófiai, gazdasági, államigazgatási irányokkal, korszerű ismereteket szerezhettek. Fontos rámutatni az oktatás (Therezianum, Pázmáneum, egyetem stb.) szerepére, ahol hallgatóként, de oktatóként is egyre nagyobb szerepet kaptak a magyarok. Különleges helyet foglal el ebben a folyamatban a Magyar Királyi Nemesi Testőrség, amelynek tagjai a magyar irodalom történetében saját fejezetet írtak, a magyar kultúra és anyanyelvápolás központjává rövid időre Bécset tették.

A 18. század utolsó harmadában körvonalazódott egy bécsi magyar kör,³ amely a magyar kultúra és tudomány fejlesztését tűzte ki céljának. A birodalmi főváros az egész országra kiterjedő levelezési hálózat és az egyre fontosabb szerepet betöltő sajtó révén a mozgalom idegközpontjaként működött. Ennek egyik korai központi alakja, Bessenyei György, aki már 1777-ben körvonalazta egy magyar tudós társaság felállításának szükségét⁴, tervzetét 1781-ben írta meg⁵, bár csak 1790-ben látott nyomtatásban is napvilágot. A bécsi kör működésének központi alakját és a magyar kultúra fejlődésének fontos motorját gróf Széchenyi Ferencben találjuk meg, aki sokrétű mecénási tevékenységével és aktív működésével sok kiváló mű megszületését tette lehetővé. Széchenyi még egy kis informális „társaságot” is létrehozott.⁶

2 Katus 2012, 17–180.; Vizi 2014, 13–26.

3 Nagy-L. kézirat.

4 Fraknói 2002, 114.

5 Bessenyei 1790, 46.

6 Fraknói 2002, 114.

Rendkívül fontos szerepet játszott a nemzeti törekvések megvalósításában a sajtó.⁷ A korszakban jelent meg az első magyar nyelvű hírlap, a sokáig joz-enfinista szellemben írott *Magyar Kurír*,⁸ a magyar nemesi-nemzeti mozgalom álláspontjának széles körű kifejtését magára vállaló *Hadi és más nevezetes történetek* (1792-től *Magyar Hírmondó*)⁹, de több más hírlap is¹⁰, melyek mögött többségében a bécsi magyar kör mecénásait találjuk. Az 1780-ban kezdődő magyar nyelvű sajtótörténet több ezerre rúgó előfizetési számai¹¹ mutatják, hogy mekkora igény mutatkozott a magyar nyelvű munkákra.

Az anyanyelv ápolásának kiemelkedő eszköze, az irodalom művelése mellett fontos szerepet szántak az idegen nyelvű művek magyarra fordításának is. Széchenyi Ferenc több munka fordítását is támogatta, többek között egy művelt huszár altiszt, Kónyi József munkásságát, akit Széchenyi mások mellett Tessedik Sámuel német nyelvű mezőgazdasági szakmunkájának fordításával bízott meg.¹² A magyar nyelv tudományos célokra történő használatában a fordítások kiemelkedő szerepet játszottak.

A magyar történetírás történetében a 18. század a korábbiakhoz képest új minőséget hozott. A század három történetírói nemzedéke immáron a tudományosság szintjére emelte a magyar történetírást. Az első generáció Bél Mátyás nevével fémjelezhető, mert a jeles pozsonyi evangélikus polihisztor sok területre kiterjedő munkássága minden részében kiemelkedőt alkotott. A nyelvészeti, történelmi, földrajzi és gazdasági témákban jártas tanár hírlapalapítással is kísérletezett,¹³ munkássága máig ható. A következő generációt jezsuita iskolaként¹⁴ tartjuk számon¹⁵ két legkiemelkedőbb képviselője, Pray György és Katona István révén. A magyar történetírás őket tekinti a tudományos, kritikai

7 A korszak magyar sajtójának történetéhez: Döbör 2018.

8 Nagy-L. 2021, 131., 134.

9 Nagy-L. kézirat.

10 Nagy-L. 2021, 130–132.

11 Kókay 1979, 62., 78., 101., 110., 123., 127., 133., 155., 240.

12 Fraknói 2002, 111–112.

13 Nagy-L. 2021, 130.

14 Soós 2014, 228.

15 Szabados György egyenesen sikertörténetként értékeli: Szabados 2014, 203.

történetírás megteremtőjének. A század utolsó két évtizedében lépett színre egy új nemzedék (Schwartner Márton, Kovachich Márton György, Rummy Károly György, Horvát István, Korabinszky János Mátyás, Engel János Keresztély), amely mindkét előző nemzedék eredményeiből merített és az eredményeket újabb módszertan szerint feldolgozva adta közre. Széchenyi és társai anyanyelv érdekében tett erőfeszítéseinek időszerűségét mutatja, hogy mindezen szerzők idegen nyelven, főleg latinul, de a század második felében egyre többen németül jelentették meg munkáikat.

A magyar nyelv helyzetét jól mutatja a Magyarországon kiadott könyvek nyelvi aránya is. Az 1712 és 1780 között éves átlagban 166 megjelent könyv fele latinul, 27%-a magyarul és 17%-a németül jelent meg, II. József évtizedében az éves átlag 200-ra emelkedett, ezen belül a latin könyvek aránya 37%-ra csökkent, a magyaroké 34%-ra növekedett. A reformkor végére a latin könyvek aránya 1%-ra esett vissza.¹⁶ Az egyetem nyelve 1844-ig a latin maradt, ugyanakkor a Magyar Tudós Társaság 1825-ös megalapítása, 1827-es törvénybe iktatása¹⁷ után 1830-ban kezdte meg a munkáját, ami a magyar nyelvű színjátszás 18. század végi próbálkozásaival és a Magyar Nemzeti Színház megalapításával együtt a magyar nyelv helyzetének erősödését hozta.

A tudományban a latin helyét egyre gyorsuló ütemben vette át a magyar nyelv. A történettudományban ez a folyamat kevésbé volt látványos, mert Horváth Mihály színre lépéséig igazán jelentős történész nem alkotott a 19. században magyar nyelven. Olyannyira elkerülte ez a modern magyar historiográfia figyelmét, hogy a négy magyar nyelvű könyvből csupán egyet, Virág Benedekét említi a legutóbbi reprezentatív historiográfiai szintézis.¹⁸ Ennek ellenére a század első másfél évtizedében megjelent négy Magyarország-történet helye és szerepe alapvető fontosságú, mert alapjaiban határozták meg a reformkor politikusainak Magyarország történetéről alkotott képét.

16 Romsics 2011, 77.; Katus 2012, 243.

17 1827. évi XI. törvénycikk a hazai nyelv művelésére föllábitandó tudós társaságról vagy magyar akadémiáról.

18 Romsics Ignác munkájában a 19. századot a reformkortól és Horváth Istvántól kezdi, mint ha a század első két évtizedében nem létezett volna magyar történetírás. Romsics 2011, 30–45., 77.

Gebhardi: Magyar Ország históriája (1803)

Az első 19. századi magyar nyelvű országtörténet egy német szerző, Ludwig Albrecht Gebhardi (1735–1802) munkája. Gebhardi Lüneburgban született, apja is neves történész, genealógus (Johann Ludwig Levin Gebhardi), a helyi lovagi akadémia tanára volt. Ludwig Albrecht a helyi lovagi akadémián tanult, majd a göttingai egyetemet végezte el. 1765-ben hazatért és a lovagi akadémia tanára lett, 1799-től hannoveri királyi könyvtáros, levéltáros és a Braunschweig-ház történetírója lett.¹⁹ August Ludwig von Schlözerrel és Hans Erich Thunmann-nal együtt Gebhardi a göttingai protestáns történettudományi iskola egyik fontos alakja, a kritikai történetírás módszertanának fejlesztője volt, tagja lett a göttingai akadémiának is. Figyelmének középpontjában Közép-Európa állt, megírta Csehország, Morvaország, Dánia, Norvégia és Németország történetét is, de főművének a Magyarország történetéről szóló munkát tartjuk. Művének jelentősége abban állt, hogy Magyarországot nem korlátozta korának Magyar Királyságára, hanem a társországokkal együtt értelmezte Magyarországot, tehát Erdély mellett Horvátországot, Szlavóniát, Dalmáciát, Boszniát és Galíciát is tárgyalta magyartörténelem-értelmezésében.²⁰ Munkáját először németül 1778 és 1782 között adták ki négy kötetben Lipcsében, majd 1802 folyamán a szűkebben vett Magyarországot érintő részt három kötetben, majd 1803 és 1808 között a társországok történetét szintén három kötetben.

Gebhardi munkája magyarul 1803-ban három kötetben²¹ látott napvilágot, de csak a szűkebb Magyarországot tárgyaló részeket tartalmazza. A címlap szerint a könyvet Hegyi József magyarázta és Kultsár István igazította meg. A fordítást Kultsár bevezetője alapján Hegyi végezte el.²² Hegyi József²³ (1756–1826) tudós piarista paptanár volt, számos piarista iskolában tanított magyar nyelvet és bölcseletet. Kultsár István (1760–1828) a korszak kiemelkedően színes és te-

19 Krause 1878, 483–484.; Seewann 1976, 18–19.; Flegler 1877, 165–168., 172–173.

20 Varga 2020, 1199.

21 A negyedik kötet 1818-ban látott napvilágot Kultsár István révén.

22 Hídvégi 2001, 114.

23 Szinnyei 1896, 621–622.; Léh–Koltai–Balanyi 2020, 147.

vékény tudósa volt. Bencés szerzetes paptanár volt, 1786-ban elhagyta a rendet és világi tanár lett, 1799-ben feladta tanári állását, Festetics György fiának, majd a Viczay család nevelője lett, 1806-tól Pesten élt. A századelő irodalmi életének központi alakja, a Hazai (és Külföldi) Tudósítások alapítója és szerkesztője volt.

A Magyar Ország története Gebhardi előző évben Pesten megjelent három kötetének fordítását tartalmazza, de annál némileg még többet is. Gebhardi eredeti szövege egy tagolatlan, nehezen olvasható munka, amit a magyar kiadásban orvosoltak. A szöveget királyok szerint részekre bontották, ezen belül pedig §-okba rendezték, minden paragrafusnak egy címet is adtak. Ezáltal egy könnyen áttekinthető, jól olvasható szöveg lett kiadva. A magyar szöveg azonban nem teljesen a német egyszerű fordítása, azt a szerkezeti változásokhoz igazították.²⁴

A Szent Lászlóról és koráról szóló részlet²⁵ Gebhardi német nyelvű munkája 1802-es kiadásának 2. kötetében, annak 25–32. oldalain található.²⁶ A magyar kiadás második kötete a magyarok eredetétől V. László haláláig tárgyalja a magyar történelmet. Az 530 oldalból mindössze tíz, a 266 §-ból hat foglalkozik Szent Lászlóval, ami a legjelentősebb magyar királyok közül a legrövidebb fejezetet jelenti. Szent Istvánról 41 oldal és 13 §, Könyves Kálmánról 19 oldal és 10 §, II. Andrásról 17 oldal és 10 §, Károly Róbertről 21 oldal és 11 §, I. Lajosról 41 oldal és 28 §, Zsigmondról 51 oldal és 31§ szól.

Gebhardi fordítója Szent László kora bemutatásának első, munkája 65. paragrafusának²⁷ a „Szent László a Római Pápának engedelmességet ígér” címet adta. A szöveg bemutatja, hogy Lászlót akarata ellenére választották meg, csak Salamon kiengesztelésével volt hajlandó a korona elfogadására. Ezt követően VII. Gergely pápa követelését, főhatalmának elismerésének kívánságát ismerteti, ami ellenállást szült a magyar vezetőkben, mert a pápához hű két főispánt kiűztek az országból. Szent László ezt megígérte, de a pápa ragaszkodott a két elűzött visszafogadásához. Gebhardi a konfliktust azzal oldja fel, hogy a pápa

24 Ennek egy példája: az „Im nächsten Jahre” magyarul „Más esztendőben” lett. Gebhardi 1802, 30.; Magyar 1803, 155.

25 Magyar 1803, 148–157.

26 Gebhardi 1802, 25–32.

27 Magyar 1803, 148–149.

nem lépett fel olyan keményen László ellen, mint a császár ellen, László viszont megtartotta szavát és engedelmeskedett a pápának.

A következő paragrafusban²⁸ Boleszláv herceg²⁹ megsegítéséről szól, akit VII. Gergely pápa kiátkozott és menekülni kényszerült országából. László a pápai átok ellenére befogadta Boleszlávot, Magyarországon oltalmába vette és fiát, Mieszkót támogatta a fejedelemség megszerzésében. A 67. §³⁰ Salamon ellenségeskedését tárgyalja. Említi, hogy Salamon gyilkosokat fogadott László ellen, erre a király elfogatta és a visegrádi várba záratta. László hajlandó lett volna a királyságról lemondani Géza javára, ha az „vadságából kivetkezhetett volna”. László a pápa parancsára 1084-ben kiengedte Salamont, aki megszökött, Regensburgba ment, majd a kunokhoz, akik segítségével Magyarországra tört, de László legyőzte. Ezt követően Salamon Bizánc ellen harcolt, itt vesztette életét.

A 68. és 69. §-ok³¹ Szerémség és Horvátország meghódításáról szól. Szerém megszerzéséhez az alkalmat Bizánc ellen lázadó Dalmácia tette lehetővé. Horvátország megszerzése mögött királyuk, Szvinimir Demeter³² halála állt, akinek felesége László nővére volt. László könnyen foglalta el a királyságot, de a hódítás közben érkezett a hír, hogy Kopulk kun fejedelem³³ Erdély ellen támadott, akit a Tömös vize mellett megvert. Az elfogott kunoknak megengedte, hogy a kereszténységet felvéve letelepedjenek az országban, akik a jászok ősei lettek. Egy következő, Akus király³⁴ vezetésével indult kun támadást is visszavert. Közben Komnenus Elek³⁵ bizánci császár sikertelenül próbálta megszerezni Horvátországot és Dalmáciát.

Az utolsó, 70. §³⁶ Szent László törvényeit mutatja be. Azt ugyan közli, hogy a dekrétum három könyvből áll, ezek közül az első Nyír vármegyében, a második és harmadik „a Pannóniai szent hegyen”, Pannonhalmán, korabeli elne-

28 Magyar 1803, 149–150.

29 II. Boleszláv lengyel király.

30 Magyar 1803, 150–152.

31 Magyar 1803, 152–155.

32 Dmítar Zvonimir horvát király (1075–1089)

33 A szakirodalomban Kopolcs néven szerepel.

34 A szakirodalomban Ákos néven szerepel.

35 I. Alexios (1081–1118) bizánci császár, a Komnénosz-dinasztia alapítója.

36 Magyar 1803, 155–157.

vezéséven Szent Márton hegyén készült, de nem bontja szét a rendelkezéseket. Elsőként a tolvajok elleni szigorítást említi, majd a kereszténység megerősítésére hozott rendelkezéseket mutatja be részletesebben. Ezt követően leírja a rendi³⁷ tagozódást, miszerint a rendek a püspökökből, apátokból, udvari tisztségviselőkből és grófokból álltak, az alsótáblát³⁸ az alacsonyabb rendű egyháziak és a világi nemesek alkották. Az alsótábla szerepét a törvények megerősítésében látja. Végezetül megemlíti a zágrábi püspökség megalapítását.

Gebhardi a Szent Lászlóról szóló fejezetet a király rövid méltatással zárja: „Emlékezete olly kellemetes volt a Magyaroknál, hogy sírjához nagy tisztelettel járulának, és tsak hamar tsuda tévőnek is kezdették tartani. Kilenczvenhét esztendőök múlva véghezvitték, hogy a Római Pápa a Szentek közé számlálta.”³⁹ A meglehetősen visszafogott, távolságtartó szavak mögött nem ellenszenvet, hanem a szerző száraz stílusát láthatjuk.

Budai Ézsaiás: Magyar ország históriája a' mohátsi veszedelemig

Röviddel Gebhardi munkájának megjelenése után, 1805-ben Debrecenben látott napvilágot Budai Ézsaiás Magyar ország históriája című trilógiájának első kötete, ami a mohácsi csatáig mutatta be a magyar történelmet. A munka második, „megjobbított” kiadása 1811-ben jelent meg, de a Szent Lászlóra vonatkozó részek szó szerint az első kiadás szövegét tartalmazza.

A szerző a tudós református tanárok egyik legjelentősebb képviselője volt. Budai Ézsaiás (1766–1841)⁴⁰ szegény nemesi családban született a Szilágyságban, a debreceni református kollégiumban tanult, majd elvégezte a göttingai egyetemet, de járt Hollandiában és Angliában is. A göttingai nagy történész-generációtól tanulhatta a korszerű történetírás módszertanát, egyben az álta-

37 A szerző a „rend” kifejezést használja saját korából visszavetítve annak tartalmát. Szent László korában még nem beszélhetünk 18–19. századi értelemben vett rendekről.

38 Ismét saját korának visszavetítéséről van szó.

39 Magyar 1803, 157.

40 Életrajzához: Borzsák 1955.; Szinnye 1891, 1383–1385.; Flegler, 1877, 173–174.

luk írt munkákon pallérozódhatott. Hazatérve 1794-től a debreceni református akadémián történelmet tanított, többek között Csokonai Vitéz Mihályt is oktatta. 1808-tól hittudományi tanára lett. Egyházi tevékenységet is folytatott, 1822-től a tiszántúli egyházkerület püspöke lett. A Magyar Tudományos Akadémia 1831-ben tiszteleti tagjává választotta.

Budai Ézsaiás jobban tagolta a munkáját, mint Gebhardi és fordítója. Külön fejezet szól a hunok történetéről, a magyarok eredetéről és rokonságáról, a vándorlásról, a honfoglalásról, a fejedelemség koráról, az Árpád-ház koráról és a vegyesházi királyok koráról. A szöveget Budai is §-okba szervezi, de az egyes fejezeteken belül nincs további tagolás királyok szerint. A 340 oldalas műben a Szent Lászlóról szóló rész 10 oldalt és 5 §-t foglal magában. Ez arányait tekintve jelentős terjedelem, az Árpád-házi királyokról összességében 75 oldal és 42 § szól. Közülük csak Szent Istvánról szól nagyobb terjedelemben, 18 oldalban és 4 §-ban, de ennek felét egy terjedelmes jegyzet teszi ki. Károly Róbertről, I. Lajosról és Zsigmondról 12–15 oldalas szöveg szól.

A könyv 74. §-ában⁴¹ a szerző László 1077-es megválasztásáról ír. László nem akarta a koronázást, amíg ki nem egyezett Salamonnal, vagy meg nem győződik Salamon „megátalkodásáról”. A rendek⁴² ebben László nemes, királyi természetét látták. Az első akadályt VII. Gergely pápa jelentette, aki korábban támogatta Salamont⁴³, László megválasztását követően engedelmességre szólította fel Lászlót, aki ezt megtette ugyan, de „az Országot a Pápa hatalma alá nem adta.”⁴⁴ Ezt követte Boleslaus lengyel király befogadása és megsegítése 1080-ban, akinek fiát, Micislaust László a lengyel trónra segítette.

A következő, 75. paragrafus⁴⁵ Salamon ellenszegüléséről és mesterkedéséről szól. Salamon 1081-ben tisztes fizetés ellenében lemondott a királyságról, ennek ellenére orgyilkosokat fogadott László ellen, mire a király a visegrádi várba záratta. Onnan 1083-ban, István szentté avatásakor szabadult, Regenburgba ment feleségéhez, de mivel az nem fogadta, a kunokhoz „bolygott”, Kutesk

41 Budai 1805a, 141–143.

42 Budai Ézsaiás szintén ezt a kifejezést alkalmazza (lásd 37. jegyzet).

43 Budai 1805a, 140.

44 Budai 1805a, 142.

45 Budai 1805a, 143–144.

fejedelemnek Erdélyt ígerte támogatásáért cserébe. Salamon Kuteskkel és a kunokkal 1086-ban tört be az országba, de Ungvár vidékén László legyőzte őket. Ezt követően Salamon a kunokkal maradt, velük harcolva Bizánc elleni összecsapásban vesztette életét 1087-ben.

Ezt követően Budai a 76. §-ban⁴⁶ Horvátország megszerzéséről ír. László Salamon halála miatt felszabadult a nyomás alól, még abban az évben, 1087-ben Zvonimir horvát és István dalmát király halála miatt trónviszályok törtek ki a délnyugati szomszédságban. Zvonimir özvegye, Ilona, aki László testvére volt, a király segítségét kérte. László Lampert testvérének fiát, Almust⁴⁷ tette meg horvát királlyá, miután a tengermelléki területek kivételével elfoglalta Horvátországot. További hódításról azonban a kunok betörése miatt le kellett mondania. Kopolch (Kapolcs) fejedelem vezetésével a kunok Erdélyre és Biharra támadtak, de László a Temes vize mellett bekerítette őket. A foglyoknak a kereszténység felvétele mellett szabadságot ígért és letelepítette őket a Tisza és a Zagyva között. Ők lettek a jászok ősei. Akos (Ákos) kun vezér azonban ismét támadást indított, László őt is legyőzte, a vezért saját kezével ölte meg.

A 77. §⁴⁸ Szent László törvényeit mutatja be röviden. A főszövegben a törvények hátterét a Szent István óta tartó szüntelen zűrzavarok miatti rendetlenséggel indokolja, megemlékezik a szabolcsi és a Szent Márton hegyén tartott gyűlésekről, a törvényeket ezen két gyűléshez köti. Magukat a törvényeket nem mutatja be, csak lábjegyzetben az egyházra vonatkozó rendelkezések egy részét, egyébiránt a törvények tekintetében az olvasót a Corpus Juris Hungaricihez utalja.

A Szent Lászlóval foglalkozó utolsó, 78. §-a⁴⁹ a zágrábi püspökség 1091-es megalapítását említi, mint 1190-es szentté avatásának egyik indokát. A szerző Szent László nemzetközi tekintélyének alátámasztására írja, hogy 1094-ben a spanyol, francia és angol királyok követei rá bízta a keresztes had fővezerségét. Életének utolsó mozzanataként említi egy csehországi belső „egyenetlenségnek lecsendesítésére” indulva útközben megbetegedett és meghalt. Testét Nagyvá-

46 Budai 1805a, 144–146.

47 Álmos herceg valójában I. Géza fia volt, Lambertről keveset tudunk, nincs ismert leszármazottja. Álmos Horvátország hercege lett.

48 Budai 1805a, 146–149.

49 Budai 1805a, 149–151.

radra, az általa építtetett templomba vitték és ott temették el. Nagy Lajos király Szent Lászlót a legnagyobb magyar királynak tartotta, ezért aranypénzére is az ő arcképét verette, amit utódai Rudolfig bezárólag követtek.

A források között Budai az összes jelentősebb történetíró (Kollár Ádám Ferenc, Pray György, Katona István, Engel János Keresztély, Decsi Sámuel, Gánotzi Antal stb.) munkáját és a saját korában ismert középkori krónikákat (Thuróczi-krónika, Anonymus, Kézai stb.) hivatkozta. Bár Gebhardi munkájára nem találunk utalást, Budai könyvének szerkezete és a Szent László korát bemutató események csoportosítása is teljesen leköveti Gebhardi munkáját, bár több tekintetben sokkal pontosabb adatokat tartalmaz.

Budai Ézsaiás munkájában Szent László már rendkívül hangsúlyos helyet kapott. Szent István után az Árpád-ház második leghosszabban taglalt tagja, a sokkal jobban ismert jelentős vegeyesházi királyok is alig kapnak több teret a könyvben. Budai Ézsaiás munkája tehát kiemelten foglalkozik Szent Lászlóval és korszakával, ami egyértelműen mutatja, hogy a szerző jól szerkesztette meg a könyvét és teljesen tisztában volt Szent László jelentőségével. Budai könyvének jelentőségét⁵⁰ az adja, hogy a következő időszakban – a szerző szándékával megegyező módon – tankönyvként használták, tehát sokakhoz eljutott és nagyban befolyásolta a magyar történelemtől a reformkorban kialakított képet.

Érdeemes megjegyezni, hogy Budai Ézsaiás adta ki posztumusz testvérbátyja, Budai Ferenc (1760–1802)⁵¹ református lelkész lexikonát, amelyben Szent Lászlóról terjedelmes szócikk szól.⁵²

Virág Benedek: Magyar századok

A soron következő munka ismét egy másik műfajt képvisel. Gebhardi–Helyi–Kultsár tudományos igényű munkája és Budai tankönyve után Virág Benedek (1752/1754–1830)⁵³ 1808-ban megjelent könyve a tudományos népszerűsítést

50 Flegler 1877, 173–176.

51 Szinnyei 1891, 1385–1386.

52 Budai 1805b, 521–525.

53 Szinnyei 1914, 1240–1244.; Mezei 1983, 409–433.; Flegler 1877, 178–181.

tűzte ki célul. A szerző Zala vármegyei származású, a piaristáknál tanult Nagyzápolyán és Pesten, 1775-ben a pálos rendbe lépett, Székesfehérváron a rend gimnáziumában tanított. A pálos rend 1786-os feloszlatását követően világi pap lett, tanított a ciszterciek által átvett iskolában. 1794-ben tanári állásáról lemondott és Pestre költözött, a Batthyány-család házi nevelőjeként tevékenykedett. Hamarosan azonban egészségi állapotára hivatkozva megvált a nevelői állástól és szabadfoglalkozású értelmiségiként élt Budán. Széles körű ismeretségre tett szert a korabeli tudományos és irodalmi életben. Maga is jelentős irodalmi életművet alkotott, az ódaköltészet első mestereként tartják számon. Szerény körülmények között élt kevés nyugdíjából és támogatásokból. Történeti munkáiban hazafias szempontokat érvényesítette, így a hazafias történetírás megteremtőjének tartjuk.⁵⁴

A Magyar századok egy többkötetes munka, amelynek első kötete 1808-ban jelent meg nyomtatásban⁵⁵ és az Árpád-ház kihalásáig mutatja be a magyar történelmet. Az 1810-es budai tűzvészben Virág Benedek háza is leégett, a könyv példányai odavesztek, feltehetően ez vezetett a második, változatlan kiadáshoz 1811-ben.⁵⁶ A második kötet az első új kiadásával együtt 1816-ban látott napvilágot és Zsigmond király haláláig tart.⁵⁷ A Zsigmondtól Mohácsig tartó időszak története kéziratban maradt, Toldy Ferenc adta ki 1862 és 1863 folyamán.⁵⁸ A teljes munka 1983-ban egy kötetben, modern kiadásban is ki lett adva.⁵⁹

Az első, 1808-as kiadás egyetlen kötete a 9. századtól III. András haláláig mutatja be a magyar történelmet 584 oldalban. A hangsúly egyértelműen a 13. századon van. Míg Szent Istvánról 42, Szent Lászlóról 33, Könyves Kálmánról 51, III. Béláról 26 oldal szól, addig II. Andrásról 91, IV. Béláról 83. A terjedelmet tekintve Szent László tehát nem kapott nagy hangsúlyt.

54 Flegler különösen hangsúlyozza hazafiasságát: „Virág mindazon mozzanatokra ügyelt, melyek a hazaszeretet élesztésére szolgálhattak; e helyeken nyelve is hathatós és emelkedett.” Flegler 1877, 179.

55 Virág 1808.

56 Virág 1811.

57 Virág 1816a, és Virág 1816b.

58 Toldy 1862, és Toldy 1863.

59 Virág 1983.

Virág Benedek rendkívül olvasmányos stílusban írt, gyakran sajátos kommentárokat fűzött az eseményekhez, több kiszólással, saját korára való utalással tarkítja mondandóját. Nézőpontja egyértelműen nemzeti, ennek gyakran hangot is adott a szövegben. Forrásait nem hivatkozta, de utalásokat tett rájuk, ezekből egyértelmű, hogy a korban rendelkezésre álló teljes szakirodalmat ismerte és ezek segítségével írta meg munkáját. A korábbi munkákkal ellentétben a könyv teljes egészében magyarul szól az olvasóhoz. A latin idézeteket is magyar fordításban közli, csupán néhány jegyzetben szerepel egy-egy rövid latin idézet.

A Szent Lászlóról szóló fejezet I. Géza halálával kezdődik, mely után a nemesség⁶⁰ Lászlót választotta királlyá, mert tartottak Salamontól, aki Henrik császárnak kötelezte el magát, amivel a nemzeti szabadságot korlátozta, de a Géza pártján állók tartottak Salamon bosszújától is, ezért Pozsonyban jelölték ki a tartózkodási helyét.⁶¹ Ezalatt László VII. Gergelyt tudósította megválasztásáról. Virág idézi a pápa levelét, amit a kérdésben az esztergomi érseknek küldött. Ebben felszólítja a királyt, hogy küldjön tisztelegő követséget hozzá, lényegében hódoljon meg neki. Mindazonáltal Henrik császár és Gergely pápa az egymás ellen vívott harccal voltak elfoglalva, így nem tudták segíteni Salamont, aki egy ideig valóban csendesen élt. Időközben azonban László király nem küldött hódoló követséget a pápához, de az nem lépett fel ellene.⁶²

A következő esemény Boleszláv lengyel király és fia, Miesko pápai kiátkozás ellenére történt befogadása, amit Virág „ritka ’s nagy cselekedet’-ként értékeli.⁶³ 1081-ben László szeretne volna trónját átadni Salamonnak, de a főrendek⁶⁴ nem engedték. Salamon viszont megpróbálta megöletni Lászlót, ezért a visegrádi várba zárták, ahonnan 1083-ban szabadult, amikor Szent István testét kiemelték sírjából és bemutatták. Salamon ekkor Regensburgba ment feleségéhez, aki megvetette. Henrik császártól sem kaphatott támogatást, mert az a birodalom belső küzdelmeivel volt elfoglalva. Salamon ekkor a kunokhoz ment

60 Virág Benedek használja a kifejezést. Szent László korában nyilvánvalóan nem beszélhetünk még a rendi értelemben vett nemességről.

61 Virág 1808, 127.

62 Virág 1808, 127–129.

63 Virág 1808, 129.

64 Virág Benedek is alkalmazza a „rendek” kifejezést, itt „főurak” értelemben.

Moldvába és Kuteski fejedelemmel berontott az országba, de a király serege Ung és Bors várak körül nagyon megverte a kunokat. Ezt követően Salamon a kunokkal együtt a bolgárok és a görögök ellen harcolt, itt esett el 1087-ben.⁶⁵

A szerző ezt követően kitér a német beháborúkra⁶⁶, majd a horvát hódítást mutatja be, László hadjáratát 1089-ben Zvonimiur halála miatti beháborúban egy „főhazafi” kérésének tulajdonítja, de nem ír a rokonságról a meghalt király özvegyével.⁶⁷ A teljes országot Kapulcs kunjainak támadása miatt nem tudta meghódítani, mert serege élén a Temes vize mellett megverte a kunokat, majd a következő évben Akus vezér támadását is visszaverte.⁶⁸ A horvát kérdésre visszatérve Virág részletezi a zágrábi püspökség megalapításának indokait és megemlíti Almust, Lambert öccsének fiát, akire az ország vezetését bízta, de nem királyi, hanem hercegi címmel.⁶⁹

A legnagyobb terjedelmet Virág Benedek Szent László törvényeinek szentel, mindhárom törvényét teljes terjedelemben magyar fordításban közli. A királyról szóló 33 oldalból 24 oldalt foglal el a törvénytöredék.⁷⁰ Egyedül az első törvény bevezetőjében van szó a keletkezés időpontjáról, 1092. május 20-i Szabolcs várában kelteztést tartalmaz maga a törvénytöredék. A második könyvben csak a helyszín, a szent hegy szerepel Pannonhalmára utalva, a harmadik könyv esetében nincs utalás a keletkezés körülményére. Feltehetően a szerző úgy gondolta, hogy ez egy egységes törvénytöredék, amelynek könyvei kronologikus sorrendben követik egymást. Virág Benedek szövegbe iktatott jegyzetekben néhány esetben értelmezi és kiegészíti a szöveget. Utal a zsidók első törvényi említésére, nagy számukat azal magyarázza, hogy „nem üldöztetének olly igen, mint más tartományokban”.⁷¹

A Szent Lászlóról szóló rész lezárásaként a szerző a keresztes had főparancsnokságát mutatja be. Háttérként VII. Gergely szándékát említi a pogányok elleni harcra, de őt IV. Henrikkel kitört ellenségeskedés megakadályozta terve

65 Virág 1808, 129–131.

66 Virág 1808, 131–132.

67 Virág 1808, 132.

68 Virág 1808, 132–133.

69 Virág 1808, 133–134.

70 Virág 1808, 135–158.

71 Virág 1808, 137.

végrehajtásában. A közvetlen előzményként Péter remete jeruzsálemi útjának beszámolója, valamint a II. Orbán pápa által meghirdetett „Placentziai” (piacenzai) és a „Klaromonti” (clermont-i) zsinat szolgál, utóbbi esetében a szerző jelzi, hogy László ezt már nem érte meg. A piacenzai zsinat vagy Péter remete kérte fel Lászlót a keresztes had vezetésére, amire a király „nagy készséget mutatott”, de a halál idő előtt elragadta.

Virág Benedek munkája rendkívül olvasmányos, érdekes, egyedi előadásmódú alkotás. A szerző nem az addig jellemző szikár, felekezeti és királypárti nézőponttól terhes, unalmas munkát írt, hanem egy nagyközönségnek szóló, hazafias szellemű könyvet. Horvát István, a későbbi történész 1806-ban Budai Ézsaiás könyvének olvasása kapcsán joghallgatóként erős kritikát fogalmazott meg saját korának történeti munkáival szemben: „Katona egész az unalomig szentes; Pray pedig, ha nem olly buzgó Pap is a könyvében, mint Katona, még is mind szentes, mind igen fog a’ fejedelem mellett akkor is, mikor a’ Nemzetnek tagadhatatlan igazsága vagon.”⁷² Virág Benedek munkája csattanós választ adott Horvát kritikájára.

Szent László nem kapott jelentős terjedelmet Virág könyvében, de a király fontossága megkérdőjelezhetetlen. Törvényeinek magyar fordítása és az a hang, amelyet Virág használ Szent László kapcsán, mutatja a király jelentőségét – a rövid terjedelem a Szent László koráról rendelkezésre álló források és információk hiányának köszönhető.

Fessler Ignác Aurél: A három magyar nagy királyok viselt dolgainak rajzolatja.

A bemutatott munkák szerzői közül Fessler Ignác Aurélnak volt a legkalandosabb élete.⁷³ Egy kiszolgált őrmester fiaként született a Moson vármegyei Zurányban (Zarándfalva, Zurndorf). Pozsonyban és Győrben tanult, 1773-ban belépett a kapucinus rendbe. Aszkétizmusra is hajlott, de végül a sorozatos konfliktusai miatt elbocsátották a rendből, 1786-ban az újonnan alapított

72 Idézi: Romsics 2011, 79.; és Soós 2014, 227.

73 Szinnyei 1894, 429–437.; Flegler 1877, 181–183.

lemergi egyetem tanára lett. A katolikus felekezet ellen fordult, ami miatt el kellett menekülnie. 1791-ben áttért az evangélikus felekezetre. Sziléziában, majd Berlinben és környékén élt, tudományos munkákból donációkból tartotta fent magát. 1810-ben a szentpétervári akadémia hívta meg tanárnak. Hamarosan azonban itt is konfliktusokkal terhelte mindennapjait, ezért Volszkba, majd Szaratovba költözött. Itt kezdte el megírni Magyarország történetét feldolgozó nagy munkáját.⁷⁴ További hányattatásokat követően végül élete jóra fordult, az oroszországi evangélikusok egyik vezetője lett, 1820-tól püspök, 1833-ban Szentpétervárra ment vissza. A Magyar Tudományos Akadémia 1831-ben külföldi levelező tagjává választotta. Magyarságát külhonban német anya- és munkanyelve sem adta fel, azt büszkén vallotta, ez munkásságán is nyomot hagyott.⁷⁵

Fessler munkája némileg eltér a többitől, mert nem egy átfogó országtörténet, hanem a három általa legnagyobbnak tartott Árpád-házi király, Szent István, Szent László és Könyves Kálmán történetét tartalmazza, de egymással összekapcsolva, a magyar vándorlástól Kálmán haláláig egybefüggő történetet nyújt, egyben Szent László addigi leghosszabb magyar nyelvű története is. A könyv eredetileg német nyelven jelent meg 1808-ban⁷⁶, magyar fordítása 1815-ben látott napvilágot Pesten, fordítóját sajnos nem ismerjük.⁷⁷

A 390 oldalas könyv három részre tagolódik, az első Szent Istvánnal (139 oldal), a második Szent Lászlóval (152 oldal), a harmadik Könyves Kálmánnal (86 oldal) foglalkozik.⁷⁸ Az egyes részekben belül római számmal jelzett fejezeteket találunk.

A Szent Lászlóról szóló rész első két fejezete⁷⁹ 39 oldalban foglalja össze Magyarország történetét Szent István halálától Szent László trónra lépéséig,

74 Fessler 1815–1825.

75 Egyik korai munkája Attiláról, a hun királyról szól (Fessler, D.: *Attila, König der Hunnen*. Breslau, 1794.), amit magyar fordításban is megjelentettek (Fessler Ignác: *Attila, vagy is: A régi magyarok' első vezérének ditsőséges viselt dolgai*. Trattner Mátyás, Pest, 1811.).

76 Fessler 1808.

77 Fessler 1815.

78 A könyvet négy oldalas előszó vezeti be, a többi üres címloldal.

79 Fessler 1815, 151–189.

egyben az Árpád-ház leszármazását és a rokonsági viszonyokat is tisztázza. A harmadik fejezet⁸⁰ 32 oldalban részletezi Szent László és VII. Gergely viszonyát László trónra lépését követően. A szöveg nagy részét egy legenda ismeretése teszi ki két László udvarába menekült grófról, Péter albanói püspökről (a szövegben tévesen „albaniai” püspöknek titulálja Fessler) és Altmann passau-i püspökről, akik a pápa pártfogását élvezték.

A következő, negyedik fejezet⁸¹ kronologikus sorrendben az uralkodás első éveit mutatja be. Az első esemény, a meg nem nevezett, Staniszlusz krakkói püspök meggyilkolásáért átok alá vett lengyel király befogadása volt, aminek okát Fessler abban látja, hogy László apját befogadták a lengyelek, pártfogolták és támogatták a trón megszerzésében. A pápa sem emiatt, sem Salamon miatt nem akarta „Magát [...] ellenkezésbe ejteni” Lászlóval, a magyar püspökök szorgalmazták a kiegyezést Salamonnal. Az egyezés megszületése után Salamon meg akarta öletni Lászlót, Mosonba hívta találkozóra, de az orgyilkosságot László megakadályozta, maga vetette fogságba Salamont. Ezt követően László kezdeményezte István, Imre és Gellért szentté avatását, aminek alkalmával Salamont szabadon engedte, aki Regensburgba utazott feleségéhez, Judithoz, IV. Henrik császár húgához. Judit hidegen fogadta férjét, a császár sem adott támogatást Salamonnak, ezért ő Havasalföldre ment Kuteszk kun vezérhez. Támadásukat László Ungvárnál visszaverte. Salamon erre a bizánciak ellen indult a kunokkal, de ott is vereséget szenvedett. Salamon ekkor mély valóságba fordult. Elzarándokolt Székesfehérvárra Szent István sírjához, ahol László megismerte, de Salamon eltűnt, Polába ment és remeteéletet élt még 16 éven keresztül.

Az ötödik fejezet⁸² röviden kitér a császár és a pápa harcára, majd Horvátország megszerzésével foglalkozik. Zvonimir király halála miatt felesége, Ilona (László király testvére) segítséget kért. László haddal foglalta el a horvát területeket, de Dalmácia határán a kun betörés miatt vissza kellett fordulnia. A Kopulch vezér által vezetett kunokat a Temes vize mellett megverte.

80 Fessler 1815, 189–222.

81 Fessler 1815, 223–235.

82 Fessler 1815, 235–243.

Ezt követően „Prisea vagy Piroska” lányát, Comnenus Elek császár kérésére annak fiához, Jánoshoz adta feleségül. Horvátországban öccsét, Álmost tette meg királynak, de saját főségének megtartása mellett, egyúttal megalapította a zágrábi püspökséget.

A hatodik fejezet⁸³ a szabolcsi zsinatot és annak végzéseit mutatja be. A hetedik fejezet⁸⁴ a pápa és a császár küzdelmének további eseményeit taglalja, majd a „Pannoniai Sz. Hegyen” tartott gyűlés és ennek eredményeként hozott törvényeket mutatja be. A nyolcadik fejezetben⁸⁵ Kálmán herceg kijevi viszályokba történt beavatkozását és vereségét olvashatjuk. A kilencedik fejezet a kereszties had szervezésével és a főparancsnokság kérdésével foglalkozik. „Elek Görög Császár” segítségkérése, „Amienus Péter” lelkesedése és szervező munkája szolgáltatta a kereszties had indításának hátterét. A Piacenzában tartott zsinat Lászlót kérte fel a kereszties had vezérének, aki elvállalta a rendkívül megtisztelő feladatot.

A tizedik fejezet⁸⁶ László halálát tárgyalja. A király Konrád morva herceg segítségére akart menni, de Nyitra felé tartó útján megbetegedett és fiáért, Kálmánért küldött Lengyelországba, aki még éppen életben találta apját. Szent László 1095. július 29-én halt meg. Testét Nagyváradra vitték és az általa épített templomban helyezték örök nyugalomra. III. Béla király 96 évvel később indítványozta, hogy Lászlót ismerjék el „az egész Keresztény Anyaszentegyházban Szentnek”, amit 1192-ben III. Celesztin levelében megerősített.

Fessler munkája terjedelmes, kicsit nehézkes nyelvezetű, de rendkívül adatgazdag. Széles forrásbázisra támaszkodik, forrásait gyakran a szövegbe ékelt zárójelen hivatkozta. Rendkívüli tisztelettel beszél Szent Lászlóról, kiemeli katonai erényeit, bölcsességét, türelmét, az egyház és a kereszténység tekintetében elért érdemeit, az ország belső nyugalomát érintő intézkedéseit.

83 Fessler 1815, 243–255.

84 Fessler 1815, 255–273.

85 Fessler 1815, 273–281.

86 Fessler 1815, 298–301.

Összegzés

A 19. század első másfél évtizede nem tartozik a magyar történetírás legtermékenyebb, kiemelkedő időszakai közé. Egyedül csak az idős Katona István tartozik a jelentős történészek közé, az ő tollából látott napvilágot főműve, a *Historia critica regum Hungariae* utolsó tíz kötete, de ekkor már ez a munka sem tartozott a legkorszerűbbek közé, főként latin nyelve miatt.

Figyelmet érdemel viszont, hogy rövid időn belül négy olyan magyar nyelvű munka is megjelent, amelyek a magyar történelem egy-egy jelentős fejezetét fogták át. Szerzőik közül egy német, egy magyarországi német és két magyar. Gebhardi az ismert történészek sorába tartozott, a göttingai iskola oszlopos tagja volt. Budai Ézsaiás is ebben az iskolában ismerte meg a történettudományt. Fessler és Virág a római katolikus iskolarendszerben találkozott a történettudomány eredményeivel, de mindketten túlléptek ezen a körön. Gebhardi és Fessler tudományos igényű országtörténetet írt, Budai tankönyvnek szánta munkáját, Virág pedig a széles nagyközönségnek. Utóbbi két munka nagyon jelentős hatást gyakorolt a következő évtizedekre, mert Budai könyvét valóban használták iskolákban tankönyvként, Virág munkája pedig nagy népszerűségnek örvendett.⁸⁷

A három átfogó országtörténetben Szent László és kora nem szerepel nagy terjedelemben. Mindegyik munka kronologikus szerkesztésű. A szerzők ugyanazokat az eseményeket vették sorra változó pontossággal és részletezéssel. Mindannyian bizonyíthatóan használták az akkoriban elérhető munkákat és krónikákat. A legnagyobb forrásbázist Fessler dolgozta föl, aki hatalmas terjedelemben írt Szent Lászlóról és koráról, ami sokáig az elérhető legrészletesebb magyar nyelvű munka volt az egyik legjelentősebb magyar királyról.

A rövid terjedelem oka feltehetően a források szűkössége volt. Fessler munkája nagy terjedelmét annak köszönhette, hogy sok forrást szó szerint idézett, legendákkal tarkította leírását, sok kitérőt tett, a többenél sokkal részletesebben

⁸⁷ Romsics 2011, 43–45.

mutatta be a németországi harcokat, a pápával való levelezést, általában szélesebb kontextusba helyezte a Szent Lászlóra vonatkozó információkat.

A rövid terjedelem ellenére mindegyik szerző Szent Lászlót a legjelentősebb magyar királyok közé sorolja és nagy tisztelettel beszélnek róla. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a reformkori nemzedék számára ezek a könyvek nagy jelentőséggel bírtak és nagyban hozzájárultak a reformkor történelemszemléletéhez.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bessenyei 1790.** [Bessenyei György:] *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék.* Bécs, 1790.
- Borzsák 1955.** Borzsák István: *Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.
- Budai 1805a.** Budai Ésaías: *Magyar ország históriája a mohátsi veszedelemig.* Debrecen, 1805.
- Budai 1805b.** Budai Ferenc: *Magyar ország polgári históriájára való lexicon, a XVI. század végéig.* II. darab. Budai Ézsaiás, Nagyvárad, 1805.
- Döbör 2018.** Döbör András: *Sajtópolitika és politikai sajtó Magyarországon (1780–1840).* Gondolat Kiadó, Budapest, 2018.
- Fessler 1808.** Fessler, Ignaz: *Die drey grossen Könige der Hungarn aus dem Árpádischen Stamm.* Breslau, 1808.
- Fessler 1815.** Fessler [Ignác Aurél]: *A három magyar nagy királyok viselt dolgainak rajzolatja.* Trattner János Tamás, Pest, 1815.
- Fessler 1815–1825.** Fessler, Ignaz Aurelius: *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen.* 1-10. Band. Leipzig, 1815–1825.
- Flegler 1877.** Flegler Sándor: *A magyar történetírás történelme.* Franklin Társulat, Budapest, 1877.
- Fraknói 2002.** Fraknói Vilmos: *Széchenyi Ferencz 1754-1820.* Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- Gebhardi 1802.** Gebhardi, Ludwig Albrecht: *Geschichte des Reichs Hungarn.* Zweyter Theil. Bey Joseph Leyler, Buchhändler, Pesth, 1802.
- Hídvégi 2001.** Hídvégi Violetta (szerk.): *Tudós, könyvtáralapító, kultúraközvetítő. Kultsár István.* Tatabánya, 2001.
- Katus 2012.** Katus László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914.* Kronosz Kiadó, Pécs, 2012.
- Kókay 1979.** Kókay György (szerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848.* Budapest, 1979.
- Krause 1878.** Krause: Gebhardi, Ludwig Albrecht. In: *Allgemeine Deutsche Biographie.* Achter Band. Leipzig, 1878. 483–484.
- Léh-Koltai-Balanyi 2020.** Léh István – Koltai András – Balanyi György:

- Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum. A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666-1997.* Elektronikus kiadás. Budapest, 2020.
- Losontzi 1773.** Losontzi István: *Hármas kis tükör.* Landerer Mihály, Pozsony, 1773.
- Magyar 1803.** *Magyar Ország históriája.* Gebhardi Lajos Albert munkáiból magyarázta Hegyi József megigazította, és 1803-ig folytatta Kultsár István. II. kötet. Trattner Mátyás betüivel, Pest, 1803.
- Mezei 1983.** Mezei Márta: Virág Benedek és a Magyar Századok. In: Virág Benedek (szerk.): *Magyar századok.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 409–433.
- Nagy-L. 2021.** Nagy-L. István: A háború képe a Hadi és más nevezetes történetek, valamint a Magyar Hírmondó hasábjain a 18. század végén. *Ephemeris Hungarologica*, 1. (2021) 1. sz. 129–146.
- Nagy-L. kézirat.** Nagy-L. István: *Hazafiság és a nemesi-nemzeti mozgalom bécsi hírlapja a 18. század végén.* (kézirat megjelenés alatt)
- Romsics 2011.** Romsics Ignác: Clio bővületében. *Magyar történetírás a 19–20. században - nemzetközi kitekintéssel.* Osiris, Budapest, 2011.
- Seewann 1976.** Seewann, Gerhard: Gebhardi, Ludwig Albrecht. In: *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas.* Band II. (G–K). Oldenbourg Verlag, München, 1976. 18–19.
- Soós 2014.** Soós István: Felzárkózás vagy lemaradás? Történetírás a 18. századi Magyarországon. In: Tóth Gergely (szerk.): *Clio inter arma: Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról.* MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 227–252.
- Szabados 2014.** Szabados György: Jezsuita „sikertörténet” (1644–1811): A magyar történettudomány konzervatív megteremtőiről. In: Tóth Gergely (szerk.): *Clio inter arma: Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról.* MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 206–226.
- Szekér 1791.** Szekér Joákim: *Magyarok’ eredete a’ régi és mostani magyaroknak nevezetesebb tselekedeteivel együtt.* Első és második könyv. Wéber Simon Péter, Pozsony–Komárom, 1791.

- Szekér 1808.** Szekér Joákim: *Magyarok' eredete a' régi és mostani magyaroknak nevezetesebb tselekedeteivel együtt.* Első és második könyv. Hartleben Konrád Adolf, Pest, 1808.
- Szinnyei 1891.** Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* I. kötet. Budapest, 1891.
- Szinnyei 1894.** Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* III. kötet. Budapest, 1894.
- Szinnyei 1896.** Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* IV. kötet. Budapest, 1896.
- Szinnyei 1914.** Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* XIV. kötet. Budapest, 1914.
- Toldy 1862.** Toldy Ferencz: *Virág Benedek magyar századai.* Első-Negyedik kötet. Heckenast Gusztáv, Budapest, 1862.
- Toldy 1863.** Toldy Ferencz: *Virág Benedek magyar századai.* Ötödik kötet. Heckenast Gusztáv, Budapest, 1863.
- Varga 2000.** Varga Bálint: A magyar birodalom koncepciói a hosszú 19. században. *Századok* 154. (2020) 1187–1206.
- Virág 1808.** Virág Benedek: *Magyar századok.* IX–XIII. Buda, 1808.
- Virág 1811.** Virág Benedek: *Magyar századok.* IX–XIII. Buda, 1811.
- Virág 1816a.** Virág Benedek: *Magyar századok.* DCCCLXXXIV–MCCCI. Buda, 1816.
- Virág 1816b.** Virág Benedek: *Magyar századok.* MCCCI–MCDXXXVII. Buda, 1816.
- Virág 1983.** Virág Benedek: *Magyar századok.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Vizi 2014.** Vizi László Tamás: „Kövesd példájokat vitéz eleidnek...” *A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye szerepére.* Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2014.